

Sărbătoarea Schimbării la Față: de la imaginile biblice la istoria sărbătorii și teologia ei imnografică

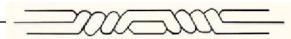
Gheorghe MIHALACHE *

Abstract: *The Feast of the Transfiguration: From Biblical Images to the History of the Feast and Its Hymnographical Theology.* The Transfiguration of the Lord is at the heart of Orthodox theology, because it represents the confirmation of man's possibility of knowing God. Thus, during the feast of the Transfiguration of the Lord, the believer makes a spiritual exercise to be included in the state of contemplation, a state characteristic of the Orthodox cult. The present study focuses concretely on certain particularities: it starts from the New Testament cupid of the soteriological event of the Transfiguration (emphasizing here, of course, the philological issues related to this event) and focuses on the history of the holiday and Byzantine implications in the introduction of this eulogy throughout the Christian space, doubled by theological hymnography (especially of Syrian origin, but rendered in the Byzantine Greek language).

Keywords: *The Feast of the Transfiguration, biblical images, history, hymnography, theology*

Pentru Biserica Ortodoxă, acțiunea soteriologică a lui Hristos nu aparține numai trecutului. El nu privește acum numai din cer cum cei ce cred în eficiența operei Lui mântuitoare din cursul vieții pământești își însușesc rezultatul jertfei Lui de pe Cruce, ajutați sau nu de o comunitate eclesială. După învățătura Bisericii Ortodoxe, păstrătoare a învățaturii creștine originare, relația credincioșilor cu

* Asistent universitar asociat la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dimitrie Stăniloae”, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România.

Hristos nu este numai una prin amintirea recunoscătoare și emoționantă, adică numai una de ordin psihologic, ci și o relație reală, întrucât ea este susținută nu numai de noi, ci și de Hristos Însuși. Această relație reală este trăită în toate sărbătorile Bisericii, în toate Tainele și în tot cultul Bisericii Ortodoxe¹.

Cuvântul *sărbătoare* (gr. ἑορτή, ἡ; lat. FERIA, festum, festivitas, solemnitas; slv. Prazdnic) este de origine latină (*servatoria*, de la *servo*-are, care înseamnă a păstra, a respecta, a conserva)². Prin urmare, a fi în stare de solemnitate înseamnă a intra în logica Tradiției, păstrând și transmițând generațiilor următoare adevărul care izvorăște din viața lui Hristos. A fi parte a unei sărbători, îl pune pe credincios la aceeași masă cu Stăpânul și îi confirmă demnitatea de fiu al lui Dumnezeu. Schimbarea la Față a Domnului se află în centrul teologiei ortodoxe, pentru că reprezintă confirmarea posibilității omului de a-L cunoaște pe Dumnezeu. Astfel, în cadrul sărbătorii Transfigurării Domnului, credinciosul face un exercițiu duhovnicesc pentru a fi cuprins de starea de contemplație, stare caracteristică cultului ortodox.

Studiul de față se axează în mod concret pe anumite particularități: pornește de la cupinsul neo-testamentar al evenimentului soteriologic al Schimbării la față (accentuând aici, desigur, și problematicile filologice legate de acest eveniment) și se centralizează pe istoricul sărbătorii și implicațiile bizantine în introducerea acestui *panegiric* în tot spațiul creștin, dublat și de iconografia teologică (de sorgine siriană în mod special, dar redată în limba greacă bizantină).

1. Particularități ale textelor biblice care fac referire la evenimentul Schimbării la Față a Domnului

Evangelistul Ioan nu menționează Schimbarea la Față, însă în capitolul al 12-lea, la sfârșitul vestirii pe care Iisus o face

¹ Dumitru STĂNILOAE, „Drumul cu Hristos Mîntuitorul prin Tainele și sărbătorile Bisericii Ortodoxe”, în *Ortodoxia* 2 (1976), p. 402.

² Ene BRANIȘTE, Ecaterina BRANIȘTE, *Dicționar de cunoștințe religioase*, Sibiu, Edit. Andreiană, 2010, p. 391.

înaintea lui Andrei și Filip cu privire la preamărirea Sa prin moarte, putem citi: „Atunci a venit un glas din cer: Și L-am preaslăvit și iarăși Îl voi preaslăvi” (In. 12, 28). Teologul catolic iezuit Xavier Leon-Dufour, făcând referire la versetul precedent, consideră că acesta dă mărturie despre evenimentul biblic petrecut pe muntele Tabor – Transfigurarea Domnului: „Lăsând la o parte decorul teofanic, evenimentul este redus la esențial: vocea din cer proclamă slava lui Iisus”; în plus „unul dintre martorii privilegiați, Ioan, transpune amintirile sale despre acest eveniment într-o situație diferită de cea a mărturiilor sinoptice, dar potrivit unei înțelegeri a tainei care, departe de a-i altera substanța, împlinește semnificația ei profundă”³.

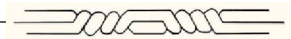
A. M. Ramsey crede și el că Schimbarea la Față este omisă în limbajul ioaneic pentru că Evanghelia a patra este o teofanie continuă: „slava nu este rezervată niciunui episod particular: ea se întinde de-a lungul întregii istorii evanghelice”⁴. Autorul expune un fapt inedit, arătând legătura dintre două evenimente importante din viața Mântuitorului – Schimbarea la Față și rugăciunea din gradina Ghetsimani, înainte de Patima Sa. Acestea nu sunt prezentate de Sfântul Ioan în Evanghelia Sa. Evenimentele nu sunt descrise aici, nu pentru că Sfântul Ioan nu a participat la desfășurarea lor, ci pentru faptul că el a descoperit cel mai bine sensurile profunde ale acestor fapte minunate⁵.

Dacă interpretarea versetului 28 din capitolul al 12-lea al Evangheliei după Ioan în sensul unei aluzii la Schimbarea la Față rămâne ipotetică, episodul este menționat limpede în a doua epistolă sobornicească a Sfântului Apostol Petru (1, 16-18). Dar și aici este redus la esențial: „am văzut slava Lui cu ochii noștri. Căci El a primit de la Dumnezeu-Tatăl cinste și slavă atunci când, din înălțimea slavei, un glas ca acesta a venit către El: «Acesta este Fiul Meu Cel iubit, întru Care am binevoit». Și acest glas noi l-am auzit,

³ Citat de Vasile MANEA, *Întâlnirea cu Dumnezeu exprimată în icoana Schimbării la Față*, Cluj-Napoca, Edit. Patmos, 2006, p. 42.

⁴ Arthur Michael RAMSEY, *The Glory of God and the Transfiguration of Christ*, Oregon, Wipf Stock Eugene, 2009, p. 123.

⁵ *Ibidem*, p. 123-124.

pogorându-se din cer, pe când eram cu Domnul în muntele cel sfânt”. Aici este descris evenimentul Schimbării la Față, folosindu-se fraze (texte) din evangheliile Sfinților Matei și Luca.

De asemenea, se observă folosirea unui limbaj mai onorific. Cuvântul „cu ochii noștri” (ca martori, gr. *ἐπτόται*) era folosit în trecut la inițierile în misteriiile eleusiene. Cuvântul întrebuițat pentru definirea „slavei” (*δούλα*), de altfel, apare foarte rar în limbajul neo-testamentar. Prezentarea acestui eveniment în a doua epistolă a Sfântului Apostol Petru arată importanța Schimbării la Față în iconomia mântuirii și dă mărturie pentru Parusia Domnului la sfârșitul veacurilor⁶.

Mai mulți exegeți contemporani confirmă faptul că Schimbarea la Față a Domnului ocupă în Evangheliile sinoptice un loc central și că episodul are legătură directă cu cel din relatarea imediat anterioară și împlinește făgăduința făcută acolo: „Adevărat găresc vouă: Sunt unii din cei ce stau aici care nu vor gusta moartea până ce nu vor vedea pe Fiul Omului, venind în împărăția Sa” (Mt. 16, 28, cf. Mc. 9, 1)⁷.

Potrivit lui Benoit Standaert, revelația de pe muntele Tabor constituie în limbajul marcian, punctul central al textului întregii Evanghelii⁸. La rândul său, Pierre Bonnard spune că, în limbajul mateian, Schimbarea la Față se află în centrul narațiunii evanghelice⁹. Din nou, A. M. Ramsey confirmă importanța Transfigurării prin cuvintele:

„Schimbarea la Față pare să se situeze în cadrul vieții publice a lui Iisus la limita a doi versanți... Chiar în punctul ei culminant, relatarea amintește de Botez: o voce din cer mărturisește filiația, iar prin cei trei ucenici care sunt martori ai unui moment decisiv în relația lui Iisus cu Dumnezeu-Tatăl, ea se înrudește cu agonia din Ghetsimani”¹⁰.

⁶ *Ibidem*, p. 125-126.

⁷ Vasile MANEA, *op. cit.*, p. 43.

⁸ *Ibidem*, p. 43-44.

⁹ *Ibidem*, p. 44.

¹⁰ Arthur Michael RAMSEY, *op. cit.*, p. 123.

În Evanghelia după Marcu, Schimbarea la Față vine după opt capitole pregătitoare, imediat după mărturisirea lui Petru – „Tu ești Hristos, Fiul lui Dumnezeu Celui viu!” – și după vestirea Patimilor. Evenimentele din următoarele opt capitole sunt împlinirea acestei profeții a lui Hristos, Care trebuie Să pătimească și Să moară, dar Care Va învia a treia zi¹¹.

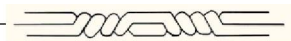
În niciun alt loc, în afară de expunerea evenimentelor din Săptămâna Patimilor, Sfântul Marcu nu expune un interval de timp, așa cum se relatează în paragraful ce descrie Schimbarea la Față a Domnului – „după șase zile”. Mulți cercetători au văzut în numărul șase un simbolism aparte. Astfel, sunt puse în lumină evenimente vetero-testamentare care sunt legate de această cifră: Moise a stat șase zile cuprins de nor pe muntele Sinai, înainte de întâlnirea cu Dumnezeu; un preot de la templu s-a curățit (purificat) timp de șase zile înainte de o sărbătoare religioasă¹².

Episodul Schimbării la Față nu poate fi separat de cuvintele pe care Mântuitorul tocmai le-a spus ucenicilor Săi și de făgăduința făcută în Cezareea lui Filip (Mt. 16, 28 și Mc. 9, 1). Dimpotrivă, episodul este strâns legat de această profeție și reprezintă împlinirea ei. De altfel, Evanghelistul Luca chiar precizează: „Iar după cuvintele acestea, ca la opt zile” (9, 28). Sfântul Grigorie Palama spune că, în această făgăduință, Domnul numea „împărăția Sa” tocmai lumina Schimbării Sale la Față¹³. Această interpretare o regăsim și în *Omilia a doua la praznicul Transfigurării a Patriarhului Proclu al Constantinopolului*. Astfel, el confirmă faptul că numeroși dintre vechii exegeți, nu se știe pentru care motiv, aplicau aceste cuvinte Stăpânului pentru cea de-a doua înălțare întru slavă. Tocmai de aceea ei asigurau că evanghelistul Ioan nu gustase moarte, dar el aștepta înălțarea Stăpânului întru slavă, pentru că Domnul a exclamat cu multă emfază: „Există unii aici care nu gustă

¹¹ Vasile MANEA, *op. cit.*, p. 44.

¹² Arthur Michael RAMSEY, *op. cit.*, p. 113. Despre simbolismul cifrei 6, vezi și: Alexandru PRELIPCEAN, „Gematria ebraică - paradigmă ermeneutică a Sfintei Scripturi. Studiu de caz: cifrele 1-7 în cartea *Facere*”, în *Studii Teologice* 2 (2008), p. 177-212 (aici p. 201-206).

¹³ Vasile MANEA, *op. cit.*, p. 45.

moartea, care nu L-au văzut pe Fiul Omului venind în împărăția Sa” (Mt. 16, 28). Dar aici, care este sensul? Nu trebuie să joci cu viclenie, trebuie să spui adevărul și, mai ales acum, să cauți.

Aici deci, nu este a doua înălțare în glorie despre care se vorbește, ci de transfigurarea de pe munte. Și în sfârșit, în timp ce era transfigurat pe munte, Hristos Stăpânul a arătat discipolilor Săi slava împărăției dumnezeiești nevăzute¹⁴.

Există multe similitudini între cele trei pericope care relatează Schimbarea la Față în Evangheliile sinoptice, dar există, de asemenea, diferențe care arată că fiecare Evanghelist are propria sa teologie cu privire la acest eveniment. Evanghelistul Matei este singurul care menționează că, auzind glasul Tatălui, ucenicii au căzut cu fața la pământ, dar adaugă imediat că Iisus s-a apropiat de ei, spunându-le: „Sculați-vă și nu vă temeți” (Mt. 17, 7)¹⁵.

Sfântul Luca îi prezintă pe cei trei apostoli „îngreuiți de somn” (βεβαρημένοι ύπνω), așa cum îi vedem de altfel reprezentați în unele icoane al Schimbării la Față, precizând și el că „s-au spăimântat când au intrat în nor și glas s-a făcut din nor, zicând: Acesta este Fiul Meu cel iubit, de El să ascultați” (Lc. 9, 34-35). Apostolul Luca este singurul dintre evangheliști, care face referire la posibilitatea ca evenimentul de pe Tabor să se fi petrecut noaptea. Acest lucru este justificat de către unii cercetători prin realitatea că este posibil ca Hristos împreună cu apostolii să fi coborât muntele când se lăsa seara¹⁶.

Evanghelia după Luca este singura în care se menționează prezența dialogului dintre Iisus și cei doi prooroci, Moise și Ilie, dialog ce avea ca subiect patimile Domnului: „vorbeau despre sfârșitul Lui („sfârșitul” traduce aici de fapt ἔξοδος – „plecare”, „ieșire”), pe care avea să-L împlinească la Ierusalim (Lc. 9, 31). Domnul împlinește la Ierusalim ceea ce Moise a prefigurat, traversând Marea Roșie. Termenul ἔξοδος cuprinde cele două

¹⁴ Dom Michel COUNE, obs. Moine de Sainte-André-lez-Bruges, *Joie de la Transfiguration, D'Après les Pères D'Orient* (Spiritualité Orientale, 39), Paris, Abbaye de Bellefontaine, 1985, p. 83.

¹⁵ Vasile MANEA, *op. cit.*, p. 45.

¹⁶ Arthur Michael RAMSEY, *op. cit.*, p. 112.

noțiuni de *moarte* și *înălțare*, pentru că Sfântul Luca nu prezintă niciodată moartea lui Iisus separat de moartea Sa (cf. Lc. 9, 51)¹⁷.

Elementul care dă o notă profundă evenimentului de pe Muntele Tabor este faptul că aspectul feței lui Hristos s-a schimbat „în timp ce se ruga” (cf. Lc. 9, 29)¹⁸. Această relație între rugăciunea lui Iisus și Schimbarea la Față – remarcă Frederic Godet – este exprimată la Sfântul Evanghelist Luca prin prepoziția *év*, care indică, totodată, simultaneitatea și relația cauză-efect. Părinții Bisericii afirmă că Mântuitorul se ruga pentru a le arăta ucenicilor că rugăciunea este calea pe care omul poate ajunge să participe la Slava lui Dumnezeu¹⁹.

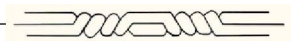
Ca fapt istoric, momentul solemn al transfigurării Mântuitorului pe Tabor s-a petrecut la mijlocul activității Sale mesianice, după ce săvârșise multe semne și minuni, care adevereau faptic mărturiile profeților și confirmau originea și puterea Sa dumnezeiască. Deși evenimentul sărbătorit are o motivație pur teologică, fiind menit să schimbe radical concepția ucenicilor Săi despre mesianitatea Sa și să orienteze sensul spiritual al vieții umane, el are și o fundamentare biblică vechi testamentară ca și celelalte sărbători mari. Aceasta, datorită faptului că, în Persoana Fiului lui Dumnezeu, s-au împlinit toate făgăduințele și prezicerile profetice ale Vechiului Testament, iar evenimentele istorice legate de lucrarea providențială săvârșită de Dumnezeu în viața poporului ales și-au găsit împlinirea și realizarea lor deplină în Noul Testament (Mt. 5, 17).

Minunea Schimbării la față are loc în contextul prăznuirii serbării iudaice a corturilor, care dura șapte zile (începând din ziua a 15-a a lunii a șaptea), prima și a opta fiind zile de odihnă (Lev. 23). Însuși cadrul natural al desfășurării minunii este încărcat de rezonanțe și semnificații veterotestamentare, după relatările evangheliștilor: norul luminos care îi umbrea pe Apostoli ca un cort, glasul lui Dumnezeu Tatăl din cer, prezența celor doi mari prooroci, Moise și

¹⁷ *Ibidem*, p. 113.

¹⁸ Andreas ANDREOPOULOS, *Metamorphosis. The Transfiguration in Byzantine Theology and Iconography*, St. Vladimir's Seminary Press, New York, Crestwood, 2005, p. 45.

¹⁹ Vasile MANEA, *op. cit.*, p. 42-46.

Ilie și propunerea Sfântului Apostol Petru de a se construi cele trei colibe, sunt indicii care întăresc ipoteza că episodul Schimbării la Față s-a petrecut sub influența cinstirii sărbătorii corturilor²⁰. Oscilația însăși a relatărilor sfinților evangheliști ne sugerează tocmai intervalul de timp în care se extindea sărbătoarea corturilor, ziua a opta având o semnificație cu totul specială, căci era zi de odihnă și anticipa „ziua cea mare a învierii, când va avea loc serbarea Cortului nostru dedicată Domnului”²¹.

Cu privire la aparenta diferență ce apare între relatările Evangheliștilor cu privire la timpul Schimbării la Față, Sfântul Ioan Damaschin scoate în evidență simbolismul zilelor:

„«Și după șase zile» binevestesc dumnezeieștii evangheliști Matei și Marcu, pe când Luca cel preaînțelept zice: «Iar după cuvintele acestea, au trecut ca la opt zile». Într-adevăr și pe drept sunt menționate și opt și șase zile de către propovăduitorii adevărului. Că nu este niciun dezacord în ceea ce s-a spus, ci este vădit acordul rostit de Duhul Însuși; căci nu ei sunt cei ce vorbesc, ci Duhul lui Dumnezeu vorbind în ei. Așadar, cei care au spus după șase zile au lăsat la o parte extremele, adică pe prima și pe ultima zi, numărând doar zilele cele din mijloc; pe când cel care a numărat opt zile le-a numărat și pe unele, și pe altele împreună. Iar șase este luat ca primul număr desăvârșit. Căci este alcătuit de două ori din el însuși: or, trei este doimea acestuia, doi este treimea, și unu este șesimea lui, și, adunate fiind, îl fac desăvârșit”²².

In extensio „opt este tip atât al viitorului, cât și al veacului. Căci viața prezentă durează șapte veacuri, prin cel de-al optulea este

²⁰ Andreas ANDREOPOULOS, *op. cit.*, p. 57.

²¹ METODIU DE OLIMP, *Banchetul sau despre castitate*, trad. Constantin Cornițescu (Părinți și Scriitori bisericești, 10), București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1984, p. 103-104.

²² Sfântul IOAN DAMASCHIN, „Cuvânt la Schimbarea la Față a Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos”, în vol. *Cuvântări la sărbători împărătești, la sărbători ale Maicii Domnului și la Sfinți*, trad. Gabriel Mândrilă și Laura Mândrilă, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2010, p. 84.

vestită viața viitoare”²³, așa cum a spus marele teolog Grigorie, tâlcuind apoftegma solomonică: împarte o bucată în șapte, adică viața viitoare. A trebuit ca într-a opta zi să fie descoperite celor desăvârșiți cele ale veacului al optulea. Așa cum spunea cu adevărat dumnezeiescul și grăitorul de cele sfinte Dionisie, că așa se va arăta Stăpânul slugilor Sale desăvârșite, așa cum a fost văzut pe Tabor de către apostoli²⁴.

Mântuitorul Își dezvăluie slava dumnezeirii Sale în clipele convorbirii tainice și minunate ale sufletului cu Dumnezeu care este rugăciune. Iisus se roagă și rugăciunea Sa capătă un nimb strălucitor de dumnezeire. Chipul feței Sale a strălucit ca soarele, iar veșmintele Sale s-au făcut albe ca lumina. Hainele Sale luminoase preînchipuie firea omenească a lui Iisus, iar cele două lumini semnifică cele două firi ale Sale: Ziditor și om, cer și pământ, iubire și mântuire²⁵. Sfântul Grigorie Palama spune că „lumina aceasta este mai presus nu numai de simțuri, ci și de toate cele ce sunt și că această vedere este mai presus de fire”²⁶. Lumina aceasta este slava naturii dumnezeiești. Ea izvora din ființa Sa divină, dar nu se identifica cu ea: „A dat firii omenești slava dumnezeirii, dar nu firea. Altceva este, așadar, natura lui Dumnezeu și altceva slava Lui, deși sunt nedreptățite între ele”²⁷. Această lumină necreată este „miezul, substanța și frumusețea veacului ce va să fie. Ea este singura lumină adevărată, eternă, neschimbată, prin care devenim și noi lumină, ca niște fii ai luminii”²⁸.

²³ *Ibidem*, p. 85.

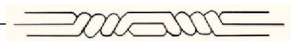
²⁴ Sfântul IOAN DAMASCHIN, *op. cit.*, p. 85.

²⁵ Vasile MIRON, *Sărbătorile împărătești cu dată fixă în cinstea Mântuitorului. Istoricitatea, semnificația și importanța lor liturgică, religioasă și etnografică*, București, Edit. Paideia, 2010, p. 175.

²⁶ Sfântul GRIGORIE PALAMA, *Despre lumina sfântă*, în vol. *Filocalia sau Culegere din Scrierile Sfinților Părinți care arată cum poate omul curăți, lumina și desăvârși*, trad. Dumitru Stăniloae, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1977, p. 293.

²⁷ *Ibidem*, p. 283.

²⁸ Dumitru STĂNILOAE, *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama*, București, Edit. Scripta, 1993, p. 58.

2. Istoricul sărbătorii

Sărbătoarea Schimbării la Față (6 august) este considerată a fi o sărbătoare mai nouă în cadrul sinaxarelor bisericești. Totuși, mărturii despre cinstirea evenimentului minunat petrecut pe muntele Tabor, avem chiar din secolul al IV-lea. Se pare că sărbătoarea a fost la început aniversarea anuală (εγκαίνια) a sfințirii celei dintâi dintre aceste două biserici, biserică zidită în secolul al IV-lea de către Sfânta Elena, mama Sfântului Împărat Constantin cel Mare, pe muntele Taborului. Așadar, originea acestei sărbători este puțin mai târzie decât a celorlalte praznice împărătești, coborând spre prima jumătate a secolului al V-lea.

Istoricul Eusebiu de Cezareea, în *Historia Ecclesiastica*, oferă informații prețioase despre libertatea religioasă de care se bucura Biserica în secolul al IV-lea. Acesta face referire la tradiția vremii de a se construi biserici și de a se prăznui ziua sfințirii acestora: „O privesc plăcută și dorită de toți ne-a fost hărăzit să vedem: praznice de întemeiere de biserici prin toate orașele precum și târnosiri ale locașurilor nou construite”²⁹.

Despre existența bisericii de pe muntele Taborului, avem mărturii din partea istoricului Nichifor Calist Xanthopol. Acesta expune faptul că Sfânta Împărăteasă Elena a ridicat o biserică pe Muntele Tabor, pe care a înzestrat-o cu multe daruri. De asemenea, în timpul conducerii Imperiului bizantin de către Sfântul Constantin, a fost construită pe Tabor o scară de marmură, pentru a face cât mai accesibil traseul până la mănăstirea de pe vârful muntelui³⁰. În urma excavărilor făcute de călugării franciscani pe muntele Tabor, s-a scos la lumină existența a două biserici aici, una construită de către cruciați, iar cealaltă datând probabil, din secolele al IV-lea sau al V-lea³¹.

²⁹ EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească*, X, trad. Teodor Bodogae (Părinți și Scriitori bisericești, 12), București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987, p. 363.

³⁰ Arthur Michael RAMSEY, *op. cit.*, p. 128.

³¹ *Ibidem*.

O informație prețioasă despre atestarea serbării Schimbării la Față a Domnului o găsim menționată de către unul din cititorii jurnalului pelerine Egeria. Acesta arată faptul că pelerina Aeteria a participat la comemorarea evenimentului de pe Tabor, în anul 385. Cititorul Valere de Galice relatează faptul că Egeria

„nu s-a mulțumit să parcurgă aproape toate colțurile lumii, ci a avut grijă să se urce și pe piscurile unor munți înalți... apoi, pe vârful muntelui înalt al Taborului unde Domnul, însoțit de Moise și Ilie, S-a arătat ucenicilor Săi, într-o slavă”³².

O răspândire mai deosebită a luat-o sărbătoarea începând din secolele IV-V. Aceasta rezultă din faptul că ea a fost pusă încă din această perioadă alături de marile sărbători împărătești. Astfel, un vechi adagiu tradițional creștin înșiră sărbătorile împărătești în ordinea următoare: Bunavestire, Nașterea Domnului, Întâmpinarea, Schimbarea la Față, Învierea lui Lazăr, Duminica Stălpărilor, Răstignirea, Înălțarea Domnului și Pogorârea Duhului Sfânt³³.

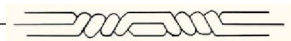
Anticiparea sărbătorii se vede apoi în multe predici ținute în această zi chiar în secolul al IV-lea. În acest sens sunt de amintit omiliile celebrilor predicatori ai vremii: Sfântul Ambrozie al Milanului, Sfântul Chiril al Alexandriei³⁴, Sfântul Efreim Sirul și Sfântul Ioan Gură de Aur.

Vorbind despre semnificația praznicului, Sfântului Ioan Gură de Aur zice:

³² M. VON ESBROEK, „Une homélie géorgienne anonyme sur la Transfiguration”, în *Orientalia Christiana Periodica* 46 (1980), p. 420.

³³ Dumitru MOCA, „Sărbătoarea Schimbării la Față a Domnului, considerații istorico-liturgice”, în *Altarul Banatului* 7-9 (2001), p. 38-39.

³⁴ Pentru Ambrozie al Milanului, *Expositio Evangelii Secundam Lucam VII.6-20*, vezi: Gabriel TISSOT (ed.), Ambroise de Milan, *Traité sur l'Évangile de S. Luc*, tome I (Sources Chrétiennes 45), Paris, Éditions du Cerf, 1976, p. 10-16, iar pentru Chiril al Alexandriei, *Omilia 51*, vezi: R. M. TONNEAU (ed.), *S. Cyrilli Alexandrini Commentarii in Lucam: Pars Prior* (Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, 140: Scriptoris Syri 70), Louvain, Dubecq, 1953, p. 119-122.

„Există un al treilea temei pentru care Moise și Ilie s-au arătat alături de Hristos. Care este acela? Pentru ca Apostolii să cunoască că El are puteri peste moarte și viață; de aceea a trebuit să se înfățișeze lângă dânsul Moise și Ilie cel ce încă nu era mort. Un alt temei ne dă evanghelistul Luca spre a arăta mărirea crucii și pentru a îmbărbăta și ridica duhul lui Petru și al celorlalți Apostoli care încă se temeau de patimă. Adică, după relatarea lui Luca, Moise și Ilie nu au tăcut, ci au vorbit despre mărirea Lui care avea să se plinească la Ierusalim... Petru știa că Domnul va merge la ierusalim, după dojana aceea cu cuvintele: «fugi de la Mine satana» (Mt. 16, 23), el nu a mai cutezat să zică către Domnul: milostiv fii mie Doamne. De aceea, rostește el aceeași idee cu alte cuvinte: bine este nouă să fim aici. Căci muntele și latura aceea nelocuită I se păreau lui a da siguranță și încă mai sigur I se părea lui dacă Domnului s-ar duce la Ierusalim, ci de-a pururea ar rămâne acolo. De aceea vorbește el de corturi”³⁵.

Un aspect determinant pentru importanța acordată de Biserica muntelui Tabor și implicit sărbătorii Schimbării la Față a Domnului, îl reprezintă existența scaunului episcopal de Tabor. Despre unul dintre episcopii titulari ai acestuia aflăm că a participat la cel de al V-lea Sinod Ecumenic, care a avut loc la Constantinopol în anul 553³⁶.

Din secolul al V-lea avem cuvântări festive în cinstea sărbătorii de la Proclu, patriarhul Constantinopolului, patriarhul Chiril al Alexandriei și papa Leon cel Mare. Cel din urmă mare predicator, arată care este înțelesul tainic al evenimentului de pe muntele Tabor:

„Scopul principal al Schimbării la Față era acela de a smulge din inima ucenicilor scandalul crucii și umiliția patimii

³⁵ Gh. PLETOSU, „Cuvânt la 6 august. Schimbarea la Față a Domnului”, în *Revista Teologică* 3 (1909), p. 337-341.

³⁶ Arthur Michael RAMSEY, *op. cit.*, p. 128.

acceptate de bună voie, să nu-i demoralizeze pe cei în fața cărora avea să-și arate demnitatea tainică împărătească. Dar El nu se gândea mai puțin să pună temelia speranței Bisericii sale; astfel încât trupul tainic al lui Iisus Hristos, cunoscând acea transformare care îi era rezervată, fiecare din măduarele sale, să poată avea nădejdea că va avea parte de mărirea de care Hristos, capul Bisericii, strălucise de mai înainte³⁷.

Michele Coune, cercetând o omilie georgiană anonimă, care face referire la praznicul Schimbării la Față, datează acest text într-o perioadă puțin anterioară secolului al VI-lea. Autorul anonim pomenește data de 6 *Lous* ca zi de cinstire a evenimentului deosebit petrecut pe muntele Tabor. În Antiohia, luna *Lous* corespunde lunii august; cu toate acestea, la Ierusalim nu există o corespondență exactă între luna *Lous* și luna august³⁸.

Din secolul al VI-lea, avem un comentariu despre Schimbarea la Față a Domnului, care aparține lui Timotei al Ierusalimului. Acesta aduce în discuție legătura strânsă care există între Cruce și evenimentul minunat ce a avut loc pe muntele Tabor³⁹.

Sărbătoarea Schimbării la Față o găsim indicată și într-un calendar liturgic local al Ierusalimului din secolul al VII-lea, în sinaxarele constantinopolitane și în alte cărți liturgice manuscrise grecești unde apare tot mai des pe la începutul secolului al VIII-lea⁴⁰. Sfântul Andrei Criteanul, viețuitor în acest secol, ne-a lăsat o frumoasă predică festivă la această sărbătoare. În cuvântul său, „marele povățuitor al Cretei”, tratează Schimbarea la Față „nu numai din punct de vedere dogmatic, ci și în sens de sărbătoare reală și solemnă a Bisericii”⁴¹.

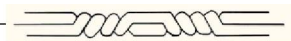
³⁷ Dumitru MOCA, *art. cit.*, p. 39.

³⁸ Dom Michel COUNE, *op. cit.*, p. 10.

³⁹ Kenneth STEVENSON, *Rooted in Detachment. Living the Transfiguration*, Michigan, Cistercian Publications, 2007, p. 9. Vezi: TIMOTHEI ANTIOCHENI, *In Crucem et in Transfigurationem*, PG 86, 255A-266B.

⁴⁰ Ene BRANIȘTE, *Liturgica generală*, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993, p. 167.

⁴¹ Petru LEBEDEW, *Liturgica sau explicarea serviciului divin*, trad. Nicolae Filip, București, 1899, p. 309.

După afirmația lui Nikon din Muntenegru și a patriarhului Nicolae al III-lea al Constantinopolului din secolele XI-XII, în Răsărit, sărbătoarea ar fi fost „instituită” de împăratul bizantin Leon înțeleptul, ceea ce trebuie înțeles în sensul generalizării oficiale a sărbătorii deja existentă mai dinainte care nu era însă sărbătorită pretutindeni, deoarece ea cădea în Postul Adormirii Maicii Domnului⁴².

În secolul al VIII-lea, importanța praznicului este mai bine conturată prin faptul că marii innografi, Sfântul Ioan Damaschinul și Sfântul Cosma de Maiuma, compun imne pentru rânduiala lui liturgică⁴³. Sfântul Ioan Damaschin este cel care alcătuiește canonul zilei de 6 august⁴⁴ – o remarcabilă creație teologică, care reflectă învățătura despre cea de a doua Persoană a Sfintei Treimi, Dumnezeu-Omul Iisus Hristos. Andre Guillow afirmă că menționarea fixă a Schimbării la Față a Domnului, apare la Constantinopol abia în secolul al X-lea, în timp ce V. Grumel consideră că această sărbătoare datează cel puțin de la începutul secolului al VIII-lea, la începutul secolului al X-lea fiind instituită „o solemnitate liturgică pentru sărbătoarea care exista deja”⁴⁵.

În Apus, sărbătoarea Schimbării la Față, deși serbată sporadic încă de prin secolul al VII-lea era privită încă ca o inovație. În lucrarea sa, *De statu Domus Dei*, Photo de Prum, scriitor și cleric din dieceza de Trier (secolele XI-XII), notează:

„Ne mirăm foarte că, în vremea noastră, unele mănăstiri au găsit cu cale să inventeze unele sărbători noi... Pentru care motiv, ne-am pus să sărbătorim aceste sărbători, adică a Sfintei Treimi și a Schimbării la Față a Domnului”⁴⁶.

⁴² Dumitru MOCA, *art. cit.*, p. 39-40.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Petre VINTILESCU, *Despre poezia innografică din cărțile de ritual și cântarea bisericească*, Cluj-Napoca, Edit. Partener, 2006, p. 89-90.

⁴⁵ Vasile MANEA, *Întâlnirea cu Dumnezeu exprimată în icoana Schimbării la Față*, Cluj-Napoca, Edit. Patmos, 2006, p. 75-76.

⁴⁶ „Miramur, quod nostro nonnulli in Monasteriis novas celebritates inducant. Quare? An patribus dictiores? Quae igitur ratio celebrandi festum Trinitatis et Transfigurationis Christi”. Vezi: Dr. Vasile MITROFANOVICI, *Prelegeri*

Schimbarea la Față se prăznuia de multă vreme în a doua duminică din Postul Mare. Sărbătoarea de la 6 august apare în Spania de-abia în mijlocul secolului al IX-lea și mult timp a rămas necunoscută, în ciuda eforturilor centrului de la Cluny de a o propaga în secolul al XII-lea. Se pare că aici sărbătoarea s-a generalizat mult mai târziu, prin hotărârea luată de papa Calist al III-lea de a consacra definitiv această sărbătoare, drept mulțumire lui Dumnezeu pentru biruința câștigată de oștile creștine asupra turcilor la Belgrad, în anul 1465, în care un rol hotărâtor l-a avut Sfântul Ioan Capistran. Cum se știe, lupta a avut loc la 22 iulie 1456, iar vestea victoriei a ajuns la Roma la 6 august, motiv pentru care sărbătoarea a fost fixată și aici la această dată în consens cu tradiția bisericească universală.⁴⁷ Acest eveniment este menționat și în cercetările lui Ene Braniște, cu adaosul că sărbătoarea era cinstită sporadic, în Apus, încă din secolul al VII-lea⁴⁸.

Spre deosebire de Răsăritul creștin, Apusul consideră Schimbarea la Față o sărbătoare secundară (fără octostih)⁴⁹. În Biserica Armeană, praznicul Schimbării Domnului la Față se bucură de o deosebită solemnitate liturgică, și pentru acest motiv, atunci când cade într-una din zilele de rând de peste săptămână, prăznuirea ei se amână pentru duminica viitoare, iar în ajun se postește⁵⁰. La armeni, evenimentul minunat de pe Tabor este prăznuit în a șaptea duminică după sărbătoarea Pogorârii Duhului Sfânt⁵¹. După unii liturgiști, Praznicul acesta ar fi înlocuit o veche sărbătoare păgână a zeiței Diana. Rânduiala liturgică a Praznicului prevede ca să fie binecuvântată în această zi pârga de struguri, obicei foarte vechi menționat încă din timpul Sinodului Trulan, prin canonul 28. În

academice despre Liturgia Bisericii dreptcredincioase răsăritene, Cernăuți, 1909, p. 132.

⁴⁷ Philippe ROUILLARD, *Les fetes chretiennes en Occident*, Paris, Les Éditions du Cerf, 2003, p. 127.

⁴⁸ Ene BRANIȘTE, *op. cit.*, p. 167.

⁴⁹ Leonid USPENSKY, Vladimir USPENSKY, *Călăuziri în lumea icoanei*, trad. Anca Popescu, București, Edit. Sofia, 2003, p. 228.

⁵⁰ Lucian FARCAȘIU, „Teologia imnografică a Praznicului Schimbării la Față a lui Hristos”, în *Teologia* 3 (2005), p. 104-106.

⁵¹ Arthur Michael RAMSEY, *op. cit.*, p. 128.

Biserica Rusiei în această zi se face pomenirea generală a morților și mai ales a eroilor căzuți pentru apărarea patriei⁵².

3. Teologia imnografică a sărbătorii Schimbării la Față

a) perspectiva tipiconală

Îndrumările din *Mineiul pe luna August*, reprezintă sinteza tradiției și spiritualității răsăritene cu privire la modul cinstirii sărbătorii Schimbării la Față. Aici întâlnim, desigur, atât indicații tipiconale, cât și aspecte diferite ale praznicului.

Astfel, în prologul din *Mineiul pe luna August*, din ziua a șasea, înainte de vecernia mică, găsim prima îndrumare tipiconală: „Dacă se va întâmpla Praznicul Schimbării la Față a lui Hristos în zi de duminică, nu se zice nimic ale Învierii, nici Evanghelia Utrenie nu se citește, ci toată slujba Praznicului se pune seara și la Utrenie și la Liturghie, neschimbată”⁵³.

În cadrul Litiei, la binecuvântarea pâinilor, în semn deosebit de cinstire, se cântă troparul praznicului de trei ori: „Schimbatu-Te-ai la față, în munte, Hristoase Dumnezeule, arătând ucenicilor Tăi slava Ta, pe cât li se putea; strălucească și nouă, păcătoșilor, lumina Ta cea pururea fiitoare, pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu, Dătătorule de lumină, slavă Ție!”⁵⁴.

La Utrenie, ca elemente specifice ale praznicului, amintim:

- Prochimenul și stihul sunt de fapt citări din *Psalmul* 88, care fac referire la locul unde Hristos S-a Schimbat la Față;

- Evanghelia este specială, a praznicului, de la Sfântul Evanghelist Luca, capitolul al 9-lea, versetele de la 28 la 36.

În cadrul Sfintei Liturghii din ziua praznicului Schimbării la Față, antifoanele sunt speciale, ca zi de praznic împărătesc, având

⁵² Preot Ene BRANIȘTE, *op. cit.*, p. 167.

⁵³ ***, *Mineiul pe August*, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2003, p. 68.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 71.

stihuri care reflectă înțelesul teologic și duhovnicesc al minunii de pe Muntele Tabor.

i. Astfel, Antifonul I se compune din repetarea formulei „Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu, Mântuitorule, mântuiește-ne pe noi”, însoțită de stihuri, care sunt de fapt citări din Psalmii lui David (Ps. 42, 3; 56, 7, 13).

ii. Antifonul al doilea are în componența sa formula specială, care face referire la persoana Fiului lui Dumnezeu, precum și la evenimentul biblic comemorat: „Mântuiește-ne pe noi, Fiul lui Dumnezeu, Cel ce Te-ai schimbat la față în Muntele Taborului, pe cei ce-Ți cântăm Ție. Aliluia”. Ca și în cazul antifonului I, stihurile sunt tot citări din Psalmi (Ps. 67, 25; Ps. 16, 15; Ps. 103, 2). Antifonul al treilea este de fapt cântarea troparului Schimbării la Față.

iii. Apostolul și Evanghelia sunt speciale, având legătură cu relatarea momentului minunat care a avut loc pe muntele Taborului. Apostolul este din Epistola a II-a sobornicească a Sfântului Apostol Petru (1, 10-17), iar Evanghelia este de la Sfântul Matei (17, 1-9).

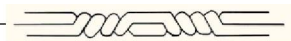
iv. Axionul este cel al Praznicului (irmosul cântării a 9-a, din cadrul Canonului Utreniei: „Nașterea ta cea nestricată s-a arătat, căci Dumnezeu din pântecele tău a ieșit și S-a arătat purtător de trup pe pământ și cu oamenii a petrecut. Pentru aceasta, pe tine, de Dumnezeu Născătoare, toți te mărim”⁵⁵).

b) Imnografii și cuprins imnografic – generalități

Ca la orice praznic împărătesc, formulările imnografice care împodobesc ritualul liturgic din data de 6 august, fac trimitere la evenimentul minunat ce s-a desfășurat în muntele Taborului, când Domnul S-a schimbat la Față înaintea celor trei ucenici: Petru, Iacov și Ioan.

Ideile din Evanghelia, despre Schimbarea la Față, ale Sfinților Părinți și ale scriitorilor bisericești, au pătruns în cântările cultice ale Bisericii Ortodoxe, scoțând în evidență semnificațiile profunde ale Transfigurării.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 85.

Imnografia praznicului se datorează, în cea mai mare parte, marelui imnograf Sfântul Ioan Damaschinul. Acesta, alături de fratele său vitreg Cosma Melodul, au compus imnele care alcătuiesc actualul canon al Utreniei din ziua de șase august, când Biserica Ortodoxă sărbătorește Schimbarea la Față a Domnului⁵⁶.

Canonul întâi aparține lui Cosma Melodul, iar cel de al doilea este alcătuirea Sfântului Ioan Damaschin. În forma lor originală, aceste creații poetice teologice poartă denumirea de acrostihuri și se găsesc în colecția *Patrologia Graeca* 96, 848-852 (Acrostihul Sfântului Ioan Damaschin) și *Patrologia Graeca* 98, 492-497 (Acrostihul lui Cosma)⁵⁷.

Imnele Sfântului Ioan Damaschin se regăsesc introduse în *Mineiul pe luna August* prin sintagma „alt canon”⁵⁸. Acestea reflectă întreaga teologie hristologică a marelui viețuitor al Mănăstirii Sfântul Sava din Țara Sfântă.

Alături de cei doi imnografi care au alcătuit Acrostihurile praznicului Schimbării la Față, un alt mare alcătuitor de imne contribuie la înfrumusețarea slujbei Vecerniei Mari a zilei de 6 august. Acesta este Anatolie, despre a cărui identitate nu există o unanimitate între liturgiști. Marea majoritate a cercetătorilor îl consideră pe Anatolie, arhiepiscopul Tesalonicului, din secolul al IX-lea, adevăratul alcătuitor al imnurilor ce se regăsesc în Mineie⁵⁹.

Astfel, toate cântările, care poartă amprenta teologiei Sfântului Ioan Damaschin, alcătuiesc o adevărată antologie melodică ce redă întreaga bogăție de semnificații a transfigurării. Tradiția Bisericii mărturisește lămurit în cântările ei realitatea teologică conform căreia Hristos-Mântuitorul este Dumnezeu adevărat:

„Cel ce a grăit cu Moise de demult prin închipuiri în
Muntele Sinai, zicând: Eu sunt Cel ce sunt de-a pururea,

⁵⁶ Vezi „Anexa B - Melozii, Imnografii și Melurgii din cărțile de astăzi de slujbă bisericească” din Petre VINTILESCU, *op. cit.*, p. 252.

⁵⁷ Dom Michel COUNE, *op. cit.*, p. 186.

⁵⁸ ***, *Mineiul pe August*, p. 75.

⁵⁹ Petre VINTILESCU, *op. cit.*, p. 119-120.

astăzi, schimbându-Se la față în Muntele Taborului, înaintea ucenicilor, Și-a arătat frumusețea cea dintâi a chipului, Care a ridicat în Sine firea omenească⁶⁰.

Innografia au surprins în minunea Schimbării la Față a Domnului și puterea sfințitoare a harului care duce la îndumnezeirea oamenilor: „Cela ce cu lumina Ta ai sfințit toată lumea în munte înalt Te-ai schimbat la față Bunule, arătând ucenicilor puterea Ta, că mântuiești lumea din călcarea poruncii... și ai arătat ucenicilor tăi slava Dumnezeirii Tale”⁶¹. În aceeași armonie duhovnicească se încadrează și imosul al 2-lea, al Cântării a 9-a: „Întru slavă neapropiată, arătându-le negrăit peste muntele Taborului, Lumina cea necuprinsă și nespusă, Raza Tatălui, a luminat făptura și a îndumnezeit pe oamenii cei ce cântă: Binecuvântați toate lucrurile Domnului pe Domnul”⁶².

Schimbarea la Față a Domnului, prin lumina ei transformatoare, avea să lucreze treptat asupra Apostolilor, înlăturându-le spaima și greutatea înțelegerii atât a misiunii lor, cât și pe aceea a ridicării trupului omenesc, din stricăciune și păcat la starea de îndumnezeire. Despre aceasta, Petru cel îndoielnic și greu la înțelegere, după ce s-a luminat, a scris creștinilor: „v-ați făcut părtași ai dumnezeieștii firi” (2 Pt. 1, 4), prin primirea harului divin în Sfintele Taine. În acest sens unele cântări, subliniază schimbarea firii omenești. „Schimbându-Se la față... a arătat frumusețea chipului cea dintâi, ridicând întru Sine ființa omenească” (stihoavna Vecerniei). Același adevăr se regăsește și în stihoavna Vecerniei Mici: „Astăzi Hristos în muntele Taborului a schimbat firea lui Adam cea negrăită, luminând-o cu dumnezeiasca lucrare”⁶³.

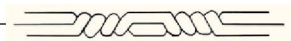
Sunt însă și cântări care exprimă adevărate rugăciuni de cerere, sau de preamărire, precum: „Schimbatu-Te-ai la față în munte Hristoase Dumnezeule, arătând Ucenicilor Tăi slava Ta pe cât li se putea. Strălucească și nouă păcătoșilor lumina Ta cea

⁶⁰ ***, *Mineitul pe August*, Stihoavna de la Vecernie, Stihira I, p. 72.

⁶¹ *Ibidem*, Stihira la Litie, p. 73.

⁶² *Ibidem*, p. 79.

⁶³ *Ibidem*, p. 72.

pururea fiitoare. Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu, Dătătorule de lumină, slavă Ție” (Troparul Schimbării la Față)⁶⁴. Axionul sărbătorii reflectă profunzimea teologiei praznicului, dar în același timp reprezintă o rugăciune de cerere: „Mărește sufletul meu pe Cel ce S-a schimbat la față pe muntele Tabor...”⁶⁵.

c) Întruparea Cuvântului – scop și semnificații

Textele liturgice ale Praznicului reflectă întreaga teologie hristologică a Sfântului Ioan Damaschin, care preamăresc atât importanța Întrupării Fiului lui Dumnezeu, precum și îndumnezeirea omului, ca și scop ultim al acesteia. Hristos este plinirea Legii și proorocilor și Cel Care își călăuzește poporul spre contemplarea slavei Sale.

Prin minunea Schimbării la Față pe muntele Taborului, Mântuitorul Iisus Hristos este prezentat de Tatăl ceresc înaintea lumii, ca Fiu al Său. Arătarea slavei Sale dumnezeiești, Îl descoperă pe Hristos ca Dumnezeu Întrupat, pentru mântuirea lumii: „Văzutu-Te-au în Tabor Moise și Ilie, din Fecioară pruncă Dumnezeu Întrupat, pentru mântuirea oamenilor”⁶⁶. Hristos, Cel ce stă pe muntele Taborului cu trupul, strălucind de slava dumnezeirii, arată acum faptul că în Persoana Sa, firea dumnezeiască și firea omenească stă în unire. Unirea ipostatică a celor două firi (dumnezeiască și omenească) în Persoana lui Hristos, reprezintă una din temele de bază ale teologiei Sfântului Ioan Damaschin. Despre acest adevăr dau mărturie mai multe texte liturgice din cadrul slujbelor ce țin de slăvitul Praznic al Schimbării la Față. Astfel, în troparul 4, al cântării a 3-a, din Utrenia zilei de 6 august, citim: „Dumnezeu desăvârșit fiind, Om desăvârșit S-a făcut cu toată Dumnezeirea amestecând unirea în fața Sa. Pe acesta în două ființe L-au văzut Moise și Ilie în muntele Taborului”⁶⁷.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 71.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 73.

⁶⁶ ***, *Mineiul pe August*, Vecernia Mică, Stihovă, la *Slavă... Și acum...*, p. 71.

⁶⁷ *Ibidem*, Utrenia, Canoanele, Canonul al II-lea, Cântarea a 3-a, troparul al 4-lea, p. 79.

Scopul Întrupării Cuvântului Celui din veșnicie, este acela de a transfigura natura umană căzută, redându-i starea dumnezeiască dintru început: „Astăzi Hristos în Muntele Taborului, schimbând firea lui Adam cea întunecată, a îndumnezeit-o strălucind...” (Vecernie, 7 august, Stihirile Stihovnei); „Firea omenească cea întinată curățind-o cu apă și cu foc, în trupul Tău ai arătat strălucirea acesteia, Mântuitorule, cu fața Ta strălucind mai mult decât soarele, chipul slavei ce va să fie arătându-l” (primul canon al Înainteprăznerii, cântarea a 7-a)⁶⁸.

Norul luminos care a acoperit muntele era semnul concret al prezenței Duhului Sfânt în Legea Nouă a harului și a adevărului, pe care urma să o instituie Stăpânul Hristos, adevăratul dătător al Legii, înaintea Căruia Moise și Ilie se pleacă și Îl recunosc ca Dumnezeu și Ziditor: „Nor luminos Te-a luat, schimbându-Te la față în întunericul Legii, în care Moise și Ilie fiind și de preluminata slavă învrednicindu-se, către Dumnezeu au strigat: Tu ești Dumnezeul nostru și împăratul veacurilor”⁶⁹.

Pe Tabor are loc prin excelență descoperirea Treimii celei nedespărțite, și prezentarea Fiului lui Dumnezeu ca și Stăpânitor al celor vii și al celor adormiți. Această idee este exprimată astfel în cântările preznicului:

„Cel ce este lumină mai înainte de soare, Hristos..., astăzi în muntele Taborului, cu taină chipul Treimii l-a arătat..., că S-a schimbat la față înaintea ucenicilor... Cel ce stăpânește peste vii și peste cei morți și pe cei mai mari dintre proroci, pe Moise și pe Ilie, i-a adus să mărturisească fără împotrivire Dumnezeirea Lui”⁷⁰.

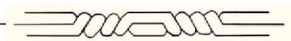
Moise și Ilie pe Tabor, dimpreună cu cei trei ucenici, nu au văzut ființa lui Dumnezeu, ci energia Sa divină, lumina cea necreată a Sfintei Treimi, care a îndumnezeit firea omenească a Mântuitorului⁷¹:

⁶⁸ Vasile MANEA, *op. cit.*, p. 80.

⁶⁹ ***, *Mineiul pe August, Slavă... Și acum...* de la Vecernia Mică, p. 71.

⁷⁰ ***, *Mineiul pe August*, stihira a treia de la Litie, la Vecernia Mare, p. 75.

⁷¹ *Ibidem*.

„În acest munte suindu-Te, Mântuitorule, cu ucenicii Tăi, și la față schimbându-Te, ai făcut firea lui Adam iarăși a străluci, mutând-o în slava și strălucirea dumnezeirii Tale. Pentru aceasta, strigăm către Tine: Făcătorule a toate, Doamne, slavă Ție!”⁷².

Natura umană a lui Hristos este îmbrăcată în slavă dumnezeiască, „căci în El locuiește, trupește, toată plinătatea Dumnezeirii” (Col. 2, 9): „Această natură face să apară dumnezeirea care este strălucirea comună a celor Trei Persoane. Natura umană a lui Hristos va servi drept prilej de manifestare a Sfintei Treimi”⁷³. Lucrarea Sfintei Treimi s-a adevărit în mod concret pe muntele Taborului: „că Cel ce a grăit de demult prin Lege și prin prooroci este Dumnezeu, Căruia și glasul Tatălui din nor luminos I-a mărturisit, zicând: Pe Acesta să-L ascultați, Care prin Cruce va prăda iadul și va dărui morților viață veșnică”⁷⁴.

d) Lumina slavei celei dumnezeiești

Cântările praznicului scot în evidență faptul că omul nu se poate învrednici să vadă slava lui Dumnezeu dacă simțurile sale psiho-fizice nu sunt întărite și luminate de energiile îndumnezeitoare ale Creatorului, iar la această treaptă nu ajung decât cei ce s-au curățit de patimi și au atins culmile trăirii duhovnicești. Hristos se descoperă pe Sine și îi iluminează pe oameni în funcție de curăția inimii lor. Pe Tabor, Mântuitorul le-a arătat ucenicilor că de vor străluci cu mulțimea virtuților, se vor învrednici și de dumnezeiasca slavă.

De asemenea, trebuie amintită manifestarea transfigurării lui Hristos în contemplarea lui Hristos „desfigurat” de patimile Sale.

⁷² *Ibidem*, Stihovna Vecerniei Mari, p. 76.

⁷³ Vladimir LOSSKY, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, trad. Vasile Răducă, București, Edit. Anastasia, 1990, p. 178.

⁷⁴ ***, *Mineiul pe August*, Stihira a treia de la *Doamne strigat-am...*, Vecernia Mare, p. 72.

Și, astfel tot creștinul poate deveni un participant al Schimbării. Unii Sfinți Părinți văd în unele dintre cântările praznicului dumnezeirea Sfintei Treimi, sau numai a Dumnezeirii lui Hristos. „Cela ce este Lumină mai înainte de soare, Hristoase, astăzi în muntele Taborului, cu taină chipul Treimmii l-a arătat” (marea stihiră de la *Litie, Mineiul pe August, ziua a șasea*)⁷⁵. Și tot în această cântare se spune că Hristos, Schimbându-Se la Față, ca Unul Care stăpânește peste cei vii și peste cei morți „a adus pe cei mari dintre prooroci, pe Moise și pe Ilie, ca să mărturisească Dumnezeirea Lui”⁷⁶. Aceași idee se află și în alte imne:

„... Și, vorbind împreună cu Moise și cu Ilie a arătat că El stăpânește peste cei vii și peste cei morți. Și cum Cel ce a grăit de demult prin Lege și prin prooroci este Dumnezeu, Căruia și glasul Tatălui i-a mărturisit din nor luminos, zicând: „Pe Acesta ascultați-L”. Care va prăda iadul prin Cruce, și va dărui morților viață veșnică” (Stihira a 3-a, Vecernia Mare);

„Cela ce ții viața și stăpânești moartea, ai pus de față pe Moise și pe Ilie care au mărturisit a Ta Dumnezeire” (Cântarea a 5-a)⁷⁷.

e) Schimbarea la Față a Domnului – Teofania prin excelență

Pe muntele Tabor, Tatăl confirmă mărturisirea lui Petru potrivit căreia profețiile vetero-testamentare se împlinesc în Persoana Fiului Omului: „Tatăl va mărturisi Fiu pe Cel ce se schimbă la față...” (Canonul Înaintepăznuirii, Cântarea I)⁷⁸. Se poate observa că în icoana Transfigurării, glasul Tatălui ceresc este reprezentat prin Mâna dumnezeiască.

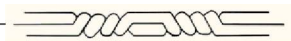
Deseori, s-a făcut o paralelă între taina Schimbării la față cu o altă manifestare nu mai puțin la fel de tainică, și anume, a botezului lui Hristos în Iordan. Privind ambele manifestări, se face

⁷⁵ *Ibidem*, p. 74.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 74, 82.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 81.

în schimb auzită vocea Tatălui: „Acesta este Fiul meu mult iubit și în care am binevoit”.

Schimbarea la Față descoperă icoana Sfintei Treimi, precum și unitatea în ființă a celor trei Persoane treimice. Astfel, imnele slujbei zilei de 6 august dau mărturie:

„Cel ce este lumină mai înainte de soare, Hristos, trupește pe pământ viețuind și mai înainte de Cruce toate cele ce erau din înfricoșătoarea rânduială săvârșindu-le cu dumnezeiască cuviință, astăzi în Muntele Taborului, cu taină chipul Treimii I-a arătat” (stihiră la Litie);

„Schimbându-Te la Față în Muntele Taborului, Mântuitorule al meu Preabunule, lămurit s-a cunoscut slava Treimii” (9 august, stihirile de la Laude)⁷⁹.

Stihirile de la Stihovă din 10 august vorbesc despre „slava Darului cel în trei sori”, despre lumina descoperită pe muntele Tabor, în care „am văzut Lumină pe Tatăl și pe Duhul, Care aduce la lumină toată făptura” (Luminânda praznicului).

f) Natura luminii lui Hristos de pe Tabor

Textele liturgice ne înfățișează faptul că la Schimbarea la Față pe Tabor, fața lui Hristos strălucea asemeni soarelui: „Fulgerul feței Tale cel mai tare decât vederea omenească”⁸⁰. Strălucirea feței lui Hristos în Tabor este legată de natura Sa Dumnezeiască. Astfel, imnul liturgic amintește realitatea că: „Cel ce mai înainte de veci ești Dumnezeu Cuvântul, Care Te îmbraci cu lumina ca și cu o haină, schimbându-Te la față înaintea ucenicilor Tăi, ai strălucit mai mult decât soarele...”⁸¹. Sfântul Maxim Mărturisitorul, tâlcuind semnificația veșmintelor luminoase cu care era îmbrăcat Hristos în momentul Schimbării la Față, afirmă că:

⁷⁹ *Ibidem*, p. 73, 84.

⁸⁰ *Ibidem*, Utrenia, Canonul al II-lea, Cântarea a 8-a, troparul al 2-lea, p. 74.

⁸¹ *Ibidem*, Utrenia, la Laude, Stihira a 2-a, p. 86.

„modul afirmativ de cunoaștere a lui Dumnezeu se împarte în cel bazat pe lucrare, pe pronie și pe judecată. Cel bazat pe lucrare, care prin frumusețea și măreția făpturilor dă știrea că Dumnezeu este Creatorul tuturor, e simbolizat de veșmintele strălucitoare ale Domnului, pe care Cuvântul le-a arătat cu anticipație în făpturile văzute”⁸².

Văzându-L pe Domnul în lumina strălucitoare, Apostolii Petru, Ioan și Iacob au fost și ei iluminați. Iconografia acordă un loc aparte temei strălucirii Luminii dumnezeiești, însă accentul se pune pe participarea la Lumină, pe iluminarea omului. Slava lui Dumnezeu îl luminează pe om. În icoană, această participare este reprezentată prin razele de lumină care îi ating atât pe cei trei ucenici, cât și pe profeții Moise și Ilie.

Iconografia Schimbării la Față proclamă dogma ortodoxă a luminii necreate care s-a manifestat pe Muntele Tabor. Icoana proclamă și ea, prin mijloacele de exprimare specifice, această dogmă. Dacă aurul oricărei icoane este deja simbolul luminii cerești, icoana Schimbării la Față ne înfățișează într-un mod și mai explicit lumina dumnezeiască, inefabila splendoare a unei singure firi în trei ipostasuri.

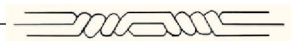
Lumina lui Hristos este, de altfel, revărsarea peste El a luminii Sfintei Treimi, după cum ne încredințează Luminânda Praznicului: „Cuvinte Cel ce ești lumină neschimbată a Tatălui luminii Celui nenăscut, în lumina Ta, arătată astăzi în Tabor, am văzut Lumină pe Tatăl, Lumină pe Duhul, care aduce la lumină toată făptura”⁸³.

În privința naturii luminii de pe Tabor în care a fost învăluit Hristos, textul liturgic mărturisește: „Foc fără materie a fost văzut nearyând materia trupului, precum Te-ai arătat...”⁸⁴. Lumina treimică ce a strălucit pe chipul omenesc al lui Hristos îmbracă trupul material al Domnului, fiindcă lumina dumnezeiască a lui Hristos nu a ars

⁸² Sfântul MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua* (Părinți și Scriitori bisericești, 80), trad. Dumitru Stăniloae, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987, p. 125-126.

⁸³ ***, *Mineitul pe August*, Utrenia, Luminânda, p. 78.

⁸⁴ ***, *Mineitul pe August*, Utrenia, Canonul al II-lea, Cântarea a 4-a, troparul al 4-lea, p. 80.

materia trupului Său. Putem spune astfel că, în Tabor, „pentru prima dată se descoperă însăși dumnezeirea ascunsă în trup a Logosului”⁸⁵.

În acest sens putem cugeta că „lumina taborică este manifestarea inteligibilă a slavei dumnezeiești. Din punct de vedere gnoseologic, această lumină este, ca și celelalte energii divine, dumnezeiască și îndumnezeitoare, distinctă, dar inseparabilă de ființa lui Dumnezeu”⁸⁶. Sfântul Simeon Noul Teolog, zice despre această Lumină dumnezeiască arătată în Tabor:

„Așadar, acest foc dumnezeiesc ce fel de foc socotești că este? Oare unul văzut, creat sau sensibil? Nicidecum, căci ești inițiat în taina unui astfel de foc și știi bine că acesta este necreat, nevăzut, neînceput și nematerial, cu totul neschimbabil și de asemenea necircumscriș, de neatins, nemuritor, necuprins cu totul, în afara tuturor fapturilor celor materiale și imateriale, văzute și nevăzute, trupești și netrupești, pământești și cerești, fiind în afara tuturor acestora prin fire, prin ființă și prin putere...”⁸⁷.

Sfântul Maxim Mărturisitorul numește lumina în care a apărut Hristos pe Tabor „simbol prin care a descoperit dumnezeirea mai presus de minte... iar veșmântul Său alb ca zăpada, simbol al celui ce poartă puterea Rațiunii creatoare”⁸⁸. Lumina strălucitoare în chip orbitor de pe Tabor „albul strălucitor al veșmintelor Domnului, norul luminos care-l învăluie pe Iisus, iar pe Apostoli îi face să se arunce la pământ de teamă, sunt tot atâtea manifestări ale prezenței Duhului, semne ale bunăvoinței Tatălui în Fiul Său Cel Preaiubit”⁸⁹.

⁸⁵ Benedict GHIUȘ, *Taina Răscumpărării în immografia Ortodoxă*, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1998, p. 113.

⁸⁶ Nicolae MOȘOIU, *Taina prezenței lui Dumnezeu în viața umană. Viziunea creatoare a părintelui profesor Dumitru Stăniloae*, Brașov, Edit. Paralele, 2000, p. 198.

⁸⁷ Sfântul SIMEON NOUL TEOLOG, *Imne. Epistole și Capitole*, Scrieri - partea a III-a, trad. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Edit. Deisis, 2001, p. 183.

⁸⁸ Sfântul MAXIM MĂRTURISITORUL, *op. cit.*, p. 125-126.

⁸⁹ Boris BOBRINSKOY, *Împărtășirea Sfântului Duh*, trad. Măriuca și Adrian Alexandrescu, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1999, p. 26.

Vederea luminii necreate pe Tabor este tot una cu vederea Împărăției lui Dumnezeu. Sfântul Grigorie Palama zice în acest sens că „aici El (*Hristos*, subl.n.) numește Lumina propriei Sale Schimbări la Față, Slava Tatălui și a Împărăției Sale”⁹⁰. Așadar, „Împărăția lui Dumnezeu este de fapt lumina necreată, care reprezintă hrana ființelor cerești, substanța bunătăților ce au să fie, Împărăția enipostatică. Participarea la această Lumină înseamnă participarea la Împărăția lui Dumnezeu”⁹¹.

Concluzii

Sărbătorile reprezintă atât în viața Bisericii, cât și a credincioșilor în particular, popasuri duhovnicești în care ne întâlnim cu Dumnezeu și petrecem cu Sfinții Săi. Acestea au apărut datorită necesităților spirituale ale omului, de a preamări pe Dumnezeu, arătându-I recunoștință, și de a lăuda pe Sfinți. Starea de serbare este una de contemplație, prin care omul apare în istorie și tot cu ea intră în veșnicie⁹².

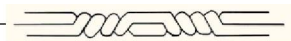
Schimbarea la Față a Domnului se află în centrul Teologiei ortodoxe, pentru că reprezintă confirmarea posibilității omului de a-L cunoaște pe Dumnezeu. Astfel, în cadrul sărbătorii Transfigurării Domnului, credinciosul face un exercițiu duhovnicesc pentru a fi cuprins de starea de contemplație, stare caracteristică cultului ortodox. În acest sens, teologul Vladimir Lossky dă mărturie, spunând: „Tema Schimbării la Față a lui Hristos revine constant la teologii bizantini: ea va fi cheia de boltă a învățaturii lor despre vederea lui Dumnezeu”⁹³.

⁹⁰ Sfântul GRIGORIE PALAMA, *Două cuvântări la Cinstirea Schimbarea la față a Mântuitorului Iisus Hristos. Omilia a 34-a*, 3, trad. Eugen Moraru, în *Revista Teologică* 3 (1991), p. 35.

⁹¹ Mitropolitul Hierotheos VLACHOS, *Predici la marile sărbători*, trad. Daniela Filioreanu, Galați, Edit. Egumenița, 2004, p. 336.

⁹² Viorel SAVA, „Sărbătorile împărătești ale Mântuitorului - Evaluare în perspectiva dialogului ortodox-romano-catolic”, în *Dialog teologic* 4 (1999), p. 174.

⁹³ Vladimir LOSSKY, *Vederea lui Dumnezeu*, trad. M.C. Oros, Sibiu, Edit. Deisis, 1995, p. 32.

Sărbătoarea Schimbării la Față a Domnului este ultimul praznic cu dată fixă din cursul anului bisericesc. După cum am putut observa în studiul de față, această sărbătoare poate fi datată ca și generalizare în veacul al XV-lea. Tradiția bisericească pune în lumină mărturiile inedite care confirmă celebrarea evenimentului de pe Tabor încă din secolul al V-lea. Ridicarea celor trei biserici (basilici) pe Tabor, una datând din timpul împărătesei Elena, confirmă importanța deosebită, pe care Biserica a acordat-o încă de la început sărbătorii Transfigurării Domnului. Astfel, aflăm din mărturiile istoricilor faptul că Muntele Tabor – locul unde Iisus Hristos S-a schimbat la Față înaintea celor trei ucenici Petru, Iacov și Ioan, a fost considerat încă din veacul al IV-lea, un spațiu sfânt.

Imnografia praznicului oferă sărbătorii o frumusețe aparte. Imnele alcătuite în mare parte de Ioan Damaschin și de fratele său adoptiv, Cosma, sunt expresia hristologiei formulată în primele veacuri, la sinoadele ecumenice. Învățătura de credință despre Fiul lui Dumnezeu Întrupat se descoperă în textele poetice ale praznicului. Astfel, troparul Schimbării la Față cuprinde sinteza înțeleșurilor duhovnicești ale praznicului: „Schimbatu-Te-ai la față, în munte, Hristoase Dumnezeule, arătând ucenicilor Tăi slava Ta, pe cât li se putea; strălucească și nouă, păcătoșilor, lumina Ta cea pururea fiitoare, pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu, Dătătorule de lumină, slavă Ție!”⁹⁴.

Schimbarea la Față reprezintă o adevărată teofanie trinitară: Tatăl dă mărturie despre Fiul, iar Fiul strălucește în lumina cea veșnică, împărtășită cu Duhul, așa cum la botezul în apa Iordanului, Tatăl din cer glăsuiește și Duhul se arată în energiile Sale prin Hristos, care se identifică cu Logosul și se face lumină. Dacă Epifania presupune o lucrare sfințitoare, iar Cincizecimea introduce în teognosie, Schimbarea la Față arată lumina, căci Lumină este Tatăl, Lumină este Fiul, Lumină este Duhul Sfânt.

Transfigurarea Domnului pe Muntele Tabor este și garanția transfigurării noastre și chiar a îndumnezeirii. Mântuitorul Iisus Hristos ne încredințează că, în împărăția lui Dumnezeu, dreptii vor

⁹⁴ *** , *Mineiul pe August*, p. 71.

străluci ca soarele. Apariția Fiului lui Dumnezeu în lumină pe Tabor, ne încredințează că vom vedea pe Dumnezeu ca lumină prin lumina Lui, așa cum L-au văzut Apostolii. Aceasta este împlinirea cuvintelor psalmistului: „Întru lumina Ta vom vedea lumină” (Ps. 35, 9).

Experiența pe care avut-o pe Tabor se prelungește și se actualizează în cultul divin, în special în Sfânta Liturghie, împărtășindu-se de ea fiecare credincios⁹⁵. Astfel, în finalul Sfintei Liturghii, în Ortodoxie, după ce credincioșii se împărtășesc cu Trupul și Sângele Domnului, se cântă: „Am văzut Lumina cea adevărată, am primit Duhul cel ceresc, am aflat credința cea adevărată, nedespărțitei Sfintei Treimi închinându-ne, că Aceasta ne-a mântuit pe noi”⁹⁶.

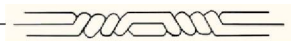
Bibliografie

A. Izvoare:

- 1.***, *Mineiul pe August*, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2003.
2. EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească*, trad. Teodor Bodogae (Părinți și Scriitori bisericești, 12), București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987.
3. Sfântul GRIGORIE PALAMA, *Despre lumina sfântă*, în vol. *Filocalia sau Culegere din Scrierile Sfinților Părinți care arată cum poate omul curăți, lumina și desăvârși*, trad. Dumitru Stăniloae, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1977.
4. IDEM, *Două cuvântări la Cinstirea Schimbarea la față a Mântuitorului Iisus Hristos. Omilia a 34-a*, trad. Eugen Moraru, în *Revista Teologică* 3 (1991), p. 34-44.
5. METODIU DE OLIMP, *Banchetul sau despre castitate*, trad. Constantin Cornițescu (Părinți și Scriitori bisericești, 10),

⁹⁵ Viorel SAVA, *art. cit.*, p. 175.

⁹⁶ Petre VINTILESCU, *Liturghierul explicat*, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1998, p. 333.

- București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1984.
6. Sfântul IOAN DAMASCHIN, „Cuvânt la Schimbarea la Față a Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos”, în vol. *Cuvântări la sărbători împărătești, la sărbători ale Maicii Domnului și la Sfinți*, trad. Gabriel Mândrilă și Laura Mândrilă, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2010.
 7. Sfântul MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua* (Părinți și Scriitori bisericești, 80), trad. Dumitru Stăniloae, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987.
 8. Sfântul SIMEON NOUL TEOLOG, *Imne. Epistole și Capitole*, Scrieri - partea a III-a, studiu introductiv, trad. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Edit. Deisis, 2001.
 9. TIMOTHEI ANTIOCHENI, *In Crucem et in Transfigurationem*, PG 86, 255A-266B.
 10. TISSOT (ed.), Gabriel, *Ambroise de Milan, Traité sur l'Évangile de S. Luc*, tome I (Sources Chrétiennes 45), Paris, Éditions du Cerf, 1976.
 11. TONNEAU (ed.), R. M., *S. Cyrilli Alexandrini Commentarii in Lucam: Pars Prior* (Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, 140: Scriptoris Syri 70), Louvain, Dubecq, 1953.

B. Literatură secundară:

12. ANDREPOULOS, Andreas, *Metamorphosis. The Transfiguration in Byzantine Theology and Iconography*, St. Vladimir's Seminary Press, New York, Crestwood, 2005.
13. BOBRINSKOY, Boris, *Împărtășirea Sfântului Duh*, trad. Măriuca și Adrian Alexandrescu, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1999.
14. BRANIȘTE, Ene, *Liturgica generală*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.
15. IDEM/, BRANIȘTE, Ecaterina, *Dicționar de cunoștințe religioase*, Sibiu, Edit. Andreiană, 2010.

16. COUNE, Dom Michel, obs. Moine de Sainte-André-lez-Bruges, *Joie de la Transfiguration*, D'Après les Pères D'Orient (Spiritualité Orientale, 39), Paris, Abbaye de Bellefontaine, 1985.
17. GHIUȘ, Benedict, *Taina Răscumpărării în inmografia Ortodoxă*, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1998.
18. FARCAȘIU, Lucian, „Teologia inmografică a Praznicului Schimbării la Față a lui Hristos”, în *Teologia* 3 (2005), p. 104-117.
19. LEBEDEW, Petru, *Liturgica sau explicarea serviciului divin*, trad. în rom. și prelucrare de Iconom Nicolae Filip, București, 1899.
20. LOSSKY, Vladimir, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, trad. Vasile Răducă, București, Edit. Anastasia, 1990.
21. IDEM, *Vederea lui Dumnezeu*, trad. M.C. Oros, Sibiu, Edit. Deisis, 1995.
22. MANEA, Vasile, *Întâlnirea cu Dumnezeu exprimată în icoana Schimbării la Față*, Cluj-Napoca, Edit. Patmos, 2006.
23. MIRON, Vasile, *Sărbătorile împărătești cu dată fixă în cinstea Mântuitorului. Istoricitatea, semnificația și importanța lor liturgică, religioasă și etnografică*, București, Edit. Paideia, 2010.
24. MITROFANOVICI, Dr. Vasile, *Prelegeri academice despre Liturgica Bisericii dreptcredincioase răsăritene*, Cernăuți, 1909.
25. MOCA, Dumitru, „Sărbătoarea Schimbării la Față a Domnului, considerații istorico-liturgice”, în *Altarul Banatului* 7-9 (2001), p. 35-41.
26. MOȘOIU, Nicolae, *Taina prezenței lui Dumnezeu în viața umană. Viziunea creatoare a părintelui profesor Dumitru Stăniloae*, Brașov, Edit. Paralele, 2000.
27. PLETOSU, Gh., „Cuvânt la 6 august. Schimbarea la Față a Domnului”, în *Revista Teologică* 3 (1909), p. 337-341.
28. PRELIPCEAN, Alexandru, „Gematria ebraică – paradigmă ermeneutică a Sfintei Scripturi. Studiu de caz: cifrele 1-7 în cartea *Facere*”, în *Studii Teologice* 2 (2008), p. 177-212.
29. RAMSEY, Arthur Michael, *The Glory of God and the Transfiguration of Christ*, Oregon, Wipf Stock Eugene, 2009.
30. ROUILLARD, Philippe, *Les fetes chretiennes en Occident*, Paris, Les Éditions du Cerf, 2003.

31. SAVA, Viorel, „Sărbătorile împărătești ale Mântuitorului - Evaluare în perspectiva dialogului ortodox-romano-catolic”, în *Dialog teologic* 4 (1999), p. 174-187.
32. STĂNLOAE, Dumitru, „Drumul cu Hristos Mântuitorul prin Tainele și sărbătorile Bisericii Ortodoxe”, în *Ortodoxia* 2 (1976), p. 402-421.
33. IDEM, *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama*, București, Edit. Scripta, 1993.
34. STEVENSON, Kenneth, *Rooted in Detachment. Living the Transfiguration*, Michigan, Cistercian Publications, 2007.
35. USPENSKY, Leonid/, USPENSKY, Vladimir, *Călăuziri în lumea icoanei*, trad. Anca Popescu, București, Edit. Sofia, 2003.
36. VINTILESCU, Petre, *Liturghierul explicat*, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1998.
37. IDEM, *Despre poezia imnografică din cărțile de ritual și cântarea bisericască*, Cluj-Napoca, Edit. Partener, 2006.
38. VLACHOS, Mitropolitul Hierotheos, *Predici la marile sărbători*, trad. Daniela Filioreanu, Galați, Edit. Egumenița, 2004.
39. VON ESBROEK, M., „Une homelie georgienne anonyme sur la Transfiguration”, în *Orientalia Christiana Periodica* 46 (1980), p. 418-445.